

Hoe te besparen in de armenzorg?

Gent, 1551 - 1552

Luc Devriese

In het schepenaar 1551- 1552 gaf het Gentse gemeentebestuur gevormd door de edele heren eerste en tweede schepenen van de Keure Antheonis de Baenst en Jan van Dixmude met hun 'mede ghesellen in wette', aan de toen nog niet zo lang geleden opgerichte armenkamer (1535) twee niet mis te verstane raadgevingen mee 'ter verlichtinghe' van de lasten.

Maatregelen

Om te beginnen 'recommenderen' de schepenen dat 'de aarme kinderen ghestelt moghen werden ten dienste van de goede lieden ende tot eenighe neeringhen besondere tot metsen, temmeren, ticheldecken, causchiedene ende diere die men meest te beseghen heeft'. De in dienst gestelde kinderen kregen kost en inwoon bij hun werkgevers. Vandaar dat dit kon gebeuren met de uitdrukkelijk verwoorde bedoeling 'omme besparene 't incommen vander selver camere tot by den wintere'. Dan liggen de werkzaamheden van hoofdzakelijk de bouwsector stil en de te werk gestelde kinderen vallen opnieuw ten laste van de armenkamer.

Het tweede punt betrof de manier van vergoeden. De gouverneurs van de kamer kregen het advies 'dat zy ... gheene aelmoesenen en gheve in gelde, nemaer in broode, caes, bier oft andere daervoren sprekende' (gelijkaardige). Opdat niemand enige twijfel zou koesteren geeft de ordonnantie van de schepenen tot besluit nog de reden aan om zo te handelen: Ten fyne (ten einde, opdat) de scamele kinderen ende huysvrouwen moghen by der aelmoesen ghesustineert werden en 't ghelt by den mans nyet verdroncken ofte andersins qualic verdaen'.

De schooiers, deugnieten en landlopers ... die moesten vooral buiten de poorten gehouden worden. Het document uit 1704 (Stadsarchief Gent) getoond in de afbeelding 1 hierbij hoeft een nadere uitleg. De tekst had evengoed uit een andere stad kunnen komen.

Het klinkt ons anno 2014 vertrouwd in de oren.

Achtergrond

De 'caemere van den ghemeenen aermen deser stede', voorloper van het huidige OCMW, was een stedelijke instelling gevormd in de nieuwe tijdgeest. De 'ghemeene' armen waren de behoeftige die ten laste van de gemeenschap vielen.

Responsabilisering en disciplineren waren aan de orde. Bedelaars en landlopers werden figuurlijk en soms ook letterlijk gebrandmerkt. Ze werden als

gevaarlijk voorgesteld. Humanisten, en niet van de minsten zoals Erasmus, Thomas More en Juan Luis Vives, bestempelden 'ledigheid' als de moeder van alle ondeugden en pleitten voor verplichte tewerkstelling. Ook al erkenden ze dat de arme sukkels eigenlijk slachtoffers waren, er moest hard tegen opgetreden worden. De grote religieuze hervormers deden niet onder. Luther, Zwingli en vooral Calvijn stelden arbeid voor als een sociale plicht, zelfs als een manier om God te dienen. Het was een religieuze plicht. Aan katholieke zijde dacht en ageerde de contrareformatie in dezelfde geest. De verheerlijking van de arbeid, ooit het verachtelijke lot van de slaven, was aan het ontstaan ... en duurt onverminderd verder tot in onze tijd

De centrale overheden vervaardigden richtlijnen ter zake uit (voor de Nederlanden in 1531). In het tweede kwart van de zestiende eeuw, een tijd van talrijke hongersnoden en hongerrevolten, werden in tientallen West-Europese steden bedelingsystemen ingericht. Opmerkelijk is wel dat die hele mentaliteitswissel zich voltrok in nauwelijks enkele decennia en dat in verschillende landen en godsdienstvarianten. Het verliep quasi gelijktijdig en werd overal vrijwel even snel in de praktijk gebracht.

Het Gentse voorbeeld kadert helemaal in die stroming. Lis et al. (1985) schrijven: 'De overweldigende meerderheid van de stadsbesturen in West-Europa huldigde hetzelfde principe. Haast overal werden de pauperkinderen tewerkgesteld of gingen in de leer bij ambachtsmeesters, wanneer ze de geschikte leeftijd hadden bereikt – in de meeste gevallen zonder geldelijke vergoeding'. Dit werd per stad geregeld door een officiële stedelijke instelling, de armenkamer die nauw bij het stadsbestuur aanleunde.

Vestigen we er nog de aandacht op dat ook de meisjes door de armenkamer aan het werk gezet werden, vooral als spinsters en kantklossters. Een reglement uit 1744 stipuleert dat ze in de armenschool ongeveer 11 uur per dag moesten werken. Voor de jongens kon het nog op iets helemaal anders uitdraaien: de 'Blauwe Jongensschool' aan de Barrestraat (toen Roskamstraat) had als tweede benaming 'School van Oost-Indiën' (Verlinden, 1970). De pover betaalde bemanningen van de schepen op de risicovolle lange omvaart werden onder dwang en bepaald niet zachtzinnig, onder andere vanuit dergelijke instellingen samengesteld. Buiten de eigenaardige naam vonden we voor wat de Gentse school betreft wel geen aanwijzingen daarvoor. In de 18de eeuw gingen de jongens uit de armenschool en het weeshuis vooral in de leer bij timmerlieden, klee- en schoenmakers.

Precies dezelfde tijdgeest vinden we bij Justo Billiet, welgestelde linnenhandelaar wonende in het nog bestaande huis Samson (Hoogpoort), schepen en 'politijemeester' (spreek uit 'politie': toezichter op privé en publieke bouwwerken) van de stad Gent in de periode 1659 - 1667. Van zijn in handschrift bewaard gebleven notities (Politijeboecken, Stadsarchief Gent) werden enkele fragmenten uitgegeven, ondermeer een beschrijving van '... de groote veranderinghghen in beternisse' die Gent in de periode 1500 – 1662 onderging. Een niet onbelangrijke plaats daarin is voorbehouden aan het voornemen een 'Tuchthuys ende Spinhuys' te bouwen. Ook hier wordt de opbrengst van de producten 'van meerder proffijct' door de 'tuchtbouwen' voortgebracht, als belangrijk voorgesteld. Dat de auteur van het geschrift zelf textielhande-

laar was, blijkt uit zijn voorstel. Hieronder de tekst voluit, met tussen haakjes hier en daar een woordje uitleg.

‘Maer het alderschoonste werk van alles ende daer de politije (stadsbestuur) over zal worden ghecroont, zal zijn na het volmaecken ende voltrecken het lanck loffelick dessein (voornemen) van het *Tuchthuijs* ende *Spinhuijs* deser stede om de jonghe wulpsche bedelaers te temmen ende te leeren wercken, neffens een deughedelick leven, alsmede de vremde bedelaers ende vageabonden, ’t sij mans ofte vrouwen, door schrick ende vreesse de stadt te schauwen, waertoe alle godsvruchtige persoonen ende notable burghers gheerne sullen contribuieren, om de noodighe middelen daer toe te provideeren, den alreeden ghemaecten bouw van alle noodighe meubels ende huijsraedt te stofferen, dat onder de directie daertoe twee cloecke hoofden, man ende wijf (t’saemen ghetrauwte sijnde), te gouverneeren, ende de beslooten (opgesloten) tuchtbouwen door de deught ende neerstighen aerbeit te corrigieren, door het weven van lijnwaeten, raspen van huidt ofte andere slavelicke aerbeit van meerder profijct, waertoe men de jonghe meijssens ende vrouwen zal leeren hekelen ende spinnen, naijen ofte breijen, de jonghens leeren babijnen ende spoelen ofte ander werck naer hunne jonckheidt ende sterckheidt; wandt dese tuchtbouwen en connen geen bequaemer manufacturen leeren ofte maecken als lij(n)maeten, daer de zelve ghemaect sijnde (’t sij fijn ofte grof, breedt ofte smal), connen dadelick, naer hunnen prijs vercoopen ende in geldt veranderen dat soo met ander manufacturen niet en can gheschieden.’

36

Alzozen wort gheordon-

neert ende ghestatueert, dat alle Vaghebonden, Deughenieten, Bedelaers, ende Ledighanghers, t’ij Mans, Vrouw Persoonen, ofte Kinderen niet zijnde ghebortigh van dese voornoemde Stadt, de selve Stadt sonder uytitel sullen hebben te ruymen, ende daer uyt te vertrecken op peyne van te worden gheapprehendert, gheschavotteert, ghegeeffelt, ofte gheteekent op den rugghe met een gloeyende yser, ofte anderlins gheltraft ghelijckmen sal vinden te behooren.

II.

Van ghelijcken wort gheordonneert aen alle de Clercquen vande Stadspoorten pertinenten toe-ticht te nemen, ende goede sorghe te draeghen aende selve Poorten, ten eynde dierghelijcke perloonen niet en komen binnen dese Stadt, op peyne van suspentie ofte deportement van hun Officie, ofte andere arbitraire correctie.

Bron en Literatuur

De korte tekst waaruit geciteerd werd, bleef bewaard in het boek van de 'Ordonnantien politique' van de schepenbank van de Keure (Stadsarchief Gent, reeks 93 nr. 35, f.253). Geciteerd fragment uit de Politijeboecken van Justo Billiet op p. 171-172 van De Busscher, E. (1873), *Juste Billiet, chroniqueur gantois au XVIIe siècle*, Gent, Imp. De Busscher.

Over de instelling van de armenkamers: Vanhemelryck, F., *Marginalen in de geschiedenis*, Davidsfonds, Leuven, 2004, p. 29. Het hoofdstuk 1 geeft inzicht in het hele tijds kader en mentaliteitsomslag.

Over de armenscholen: Verlinden, M., *De levensomstandigheden van de arme wezen, vondelingen en verlaten kinderen te Gent en te Antwerpen, 1750-1815*. Onuitgegeven scriptie UGent, 1970. Het citaat is afkomstig uit Lis, C., Soly, H., Van Damme, D., *Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450 – 1914)*, Kritak, Leuven, 1985, p. 63. Met een uitgebreide bibliografie.